

Существует перспектива переориентации на соковую продукцию части потребителей других напитков, к примеру, рекламными усилиями производителей, направленными на пропаганду здорового образа жизни, в 2001 г. 60 % украинских потребителей ответили, что сок для них прежде всего является источником витаминов [2]. Это позволит изменить недоверие покупателей к соковой продукции, и тем самым повысить ее потребление.

В ближайшие годы на успех могут рассчитывать только отечественные производители соков. Их продукция дешевле импортной, и, самое главное, ей доверяет большее число потребителей.

Можно утверждать, что коммерческий успех будет сопутствовать тем производителям, которые в максимальной степени учтут пожелания потребителей, представят на рынок продукцию высокого качества и в наиболее полном ассортименте.

Литература

1. Рогозная В. Жаждете денег? Попробуйте местный сок // Бизнес. — 1999. — № 24. — С. 54 — 55.
2. Коваленко Т. Рынок соков: цифры, факты, комментарии // Продукты питания. — 2001. — № 5. — С. 4 — 10.
3. Большинство покупает соки известных торговых марок // Товар лицом. — 2000. — № 3. — С. 16.

Поступила в редакцию 8 ноября 2001 г.

УДК 631.15

О.В. Орлик, канд. экон. наук, Одес. держ. экон. ун-т

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИМІСЬКИХ ЗОН ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ ДО РИНКОВИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

О.В. Орлик. Тенденции развития пригородных зон и их адаптация к рыночным условиям хозяйствования. Рассматриваются особенности и проблемы адаптации пригородных сельскохозяйственных зон к рыночным условиям хозяйствования. Рассмотрена специфика размещения, развития и функционирования пригородного сельскохозяйственного производства. Даются основные направления динамического развития пригородных зон в условиях рыночных преобразований.

O.V. Orlik. The tendencies in suburban zones development and their adaptation to market conditions of managing. Some features and problems of adapting the suburban agricultural zones to market condition of managing are considered. The specificity of accommodation, development and functioning of suburban agricultural manufacture is considered. The basic directions of dynamical development of suburban zones in conditions of market transformations are outlined.

Створення та розвиток приміських сільськогосподарських зон, забезпечення міст та великих промислових центрів (ВПЦ) України конкурентноспроможними, високоякісними малотранспортабельними продуктами харчування є важливою народногосподарською проблемою, розв'язання якої висуває перед приміськими господарствами ряд складних завдань, спрямованих на переведення виробництва на інтенсивний шлях розвитку, створення стійкого ринкового механізму господарювання. Послідовне вирішення цих завдань можливе на основі врахування ринкових особливостей, посилення процесу інтеграції, удосконалення організаційних форм господарювання в приміських природно-економічних зонах України.

В історичному аспекті створення приміських зон було пов'язане зі зростанням міського населення. Цей процес не міг не потребувати відповідного рівня розвитку приміського сільського господарства, різкого збільшення виробництва таких малотранспортабельних продуктів харчування для населення, як молоко, парне м'ясо, дієтичні яйця та ін. Це поклало початок створенню та формуванню приміських зон біля великих міст та промислових центрів для забезпечення їх населення сільськогосподарськими продуктами, що швидко псуються.

В 60—70-х рр. XIX ст. райони, що примикали до міст — промислових центрів, перейшли до виробництва цільномолочної продукції, а тваринництво приймає молочну орієнтацію, особливо в маєтках. Все це викликало інтенсифікацію тваринництва — розвиток травосіяння, стійлового утримання худоби, покращання її порідних якостей, застосування концентрованих кормів, будівництво нових скотних дворів і т.п. [1].

На околицях великих міст і промислових центрів сільське населення скорочувало зернове господарство та переходило до заняття молочним скотарством, городництвом і садівництвом, збуваючи продукцію свого виробництва в місті. Посіви зернових культур різко скоротилися, а посіви овочів, картоплі, а також багатолітніх трав як бази інтенсивного тваринництва, навпаки, швидко зросли.

Зрозуміло, що перші приміські сільськогосподарські зони біля великих міст та центрів не ставили за мету повністю забезпечити потреби цих міст в малотранспортабельних продуктах та продукції, яка швидко псується. Перед ними лише ставилися задачі, які зводилися до того, що по мірі зростання виробництва продукції в зоні збільшувати її постачання в місто та зменшувати долю завозу різних продуктів із-за меж зони. Відбувалося це в умовах порівняно низького рівня розвитку виробництва.

Існує багато визначень приміської зони [1, 2], але всі вони зводяться до того, що мета створення та функціонування приміської зони полягає в максимальному задоволенні потреб населення міста в малотранспортабельних продуктах харчування, а також тих, що швидко псуються (цільне молоко, парне м'ясо, овочі, фрукти, яйця і т.д.), головним чином за рахунок місцевого виробництва.

При розміщенні приміських господарств (КСП, агрофірм, селянських господарств, агропромислових акціонерних товариств, кооперативів та асоціацій) необхідно враховувати місцеві відмінності, територіальне розташування промислових підприємств, які переробляють сільськогосподарську сировину, транспортні магістралі, тобто найбільш розповсюджені види транспорту загального призначення.

Сільськогосподарські приміські зони виділяються на основі врахування: природних умов (клімату, ґрунту, рослинності); природних ресурсів та економічних факторів (земельних, водних, трудових ресурсів, розвитку промислових комплексів та транспортних вузлів, міст та інших великих селищ); розміщення, спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва.

Приміське сільське господарство має вельми специфічні умови виробництва, які відрізняють його від сільського господарства, яке не знаходиться в безпосередніх та тісних економічних зв'язках з містом. Ця специфіка визначається передусім наявністю міста (ВПЦ), яке оточує приміська зона і з яким вона тісно пов'язана. З одного боку, місто виступає центром споживання сільськогосподарської продукції, а з іншого, — джерелом постачання різних засобів виробництва, які дуже ефективно можуть використовуватися в процесі сільськогосподарського виробництва з метою його інтенсифікації.

Приміські сільськогосподарські підприємства ширше, ніж віддалені від міста господарства, залучають робочу силу з міста, особливо в періоди найбільш напружених польових робіт, передусім під час збирання врожаю. Нарешті, вплив близькості міста виявляється і в значній виробничо-технічній допомозі приміським господарствам в процесі будівництва виробничих помешкань, обладнання тваринницьких ферм і т.д.

Саме двосторонній зв'язок між містом та приміською зоною і визначає специфіку останньої.

Господарства приміської зони спеціалізуються в тваринництві на виробництві молока, м'яса та яєць, в рослинництві — овочів відкритого ґрунту та захищеного, картоплі, фруктів, ягід. В приміській зоні велике значення також має відгодівельне свинарство, птахівництво, плодово-ягідне господарство, які визначають в ряді випадків інфраструктуру приміських сільськогосподарських підприємств. Виробництво зерна, технічних культур має порівняно незначне розповсюдження.

Особливості розвитку та функціонування приміських сільськогосподарських зон в умовах ринкових перетворень полягають в: більш глибоких рівнях спеціалізації та концентрації виробництва; більш тісному поєднанні виробництва малотранспортабельної продукції із заготівлею, реалізацією, транспортуванням. Слід відзначити, що в приміській зоні ринок, торгівля виступають як фактори, які впливають не тільки на обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, а й на її структуру.

В сучасних умовах виникли проблеми, пов'язані з адаптацією приміських зон країни до ринкових умов господарювання.

Ці проблеми різні. Більшість з них є наслідками командно-адміністративної системи господарювання. Екстенсивний шлях розвитку виробництва, кількісне збільшення виробничих фондів та поточних витрат на одиницю земельної площі завдали значної шкоди сільському

господарству, в результаті чого скоротилася віддача капітальних вкладень, знизилася фондово-віддача, збільшилась собівартість сільськогосподарської продукції.

Сучасний стан розвитку сільського господарства свідчить про його кризове становище, обумовлене падінням сільськогосподарського виробництва, його нестабільністю. Так, вихід валової продукції сільського господарства з 1991 по 1999 рр. знизився майже вдвічі: з 49 до 27 млрд. грн. Порівняно з 1990 р. у 1999 р. сільськогосподарські підприємства виробили лише 42 % зерна, 27 % цукрових буряків, 3,5 % картоплі, 18,4 % овочів, 16 % м'яса усіх видів, 25,1 % молока, 32 % яєць [3]. Внаслідок цього спостерігається зниження показників ефективності сільського господарства, підвищення долі збиткових підприємств, їх заборгованості і т.д. Сільське господарство країни за період з 1990 по 1999 рр. втратило доходів на суму більше ніж 95 млрд. грн. [4]. Ця сума дорівнює восьмикратному виторгу сільськогосподарських підприємств від реалізації продукції по всіх каналах у 2000 р. [5].

У 1999 р. збитковими були 84 % сільськогосподарських підприємств країни. Рівень збитковості становив 22,1 %, а сума збитків від усієї діяльності досягла 3,4 млрд. грн. Внаслідок цього, на початок 2000 р. коефіцієнт платоспроможності сільськогосподарських підприємств становив 0,28 [3].

Слід відзначити відсутність єдиної системи економічної зацікавленості сільськогосподарських та переробних підприємств, нееквівалентність обміну між ними, зниження трудової активності працівників внаслідок низької оплати праці та ін. Головне ж для товаровиробників сільськогосподарської продукції, щоб були забезпечені умови високої мотивації у сфері сільськогосподарського виробництва.

Крім того, недосконалість цінового механізму обміну між сільським господарством та промисловістю, монополізм виробників засобів виробництва, заготівельних та переробних підприємств, відсутність ринкової оцінки результатів праці призвело до порушень в системі управління сільським господарством, високих витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, деградації земель та погіршення економічної обстановки.

Слід відмітити, що в останні роки спостерігаються позитивні зміни в розвитку аграрної сфери виробництва. Так, в 2000 р. обсяги валової сільськогосподарської продукції порівняно з 1999 р. зросли на 9,2 %. В рослинництві зростання обсягів виробництва становило 2,0 %. В той же час, внаслідок скорочення поголів'я тварин і низької їх продуктивності, обсяги виробництва в тваринництві скоротилися на 20,8 % [5].

Сучасний стан сільського господарства ставить приміські зони в більш вигідні умови господарювання, тому що переробні підприємства розташовуються тут в безпосередній близькості від виробників сільськогосподарської продукції. Тенденція скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва призвела до значного недовикористання потужностей переробних і харчових галузей. Тому немає необхідності в будівництві нових заводів з переробки. Приміським підприємствам треба тільки максимально використовувати свій потенціал і якнайшвидше транспортувати вироблену продукцію на переробні заводи міста та приміської зони.

Зараз виробництво сільськогосподарської продукції в приміських зонах здійснюється часто не в кращих умовах для розвитку галузей. А вартість продукції та її собівартість суттєво залежать від цих умов. Відомо, що якщо ці умови несприятливі, на їх подолання потрібні додаткові витрати, щоб компенсувати невідповідність ґрунту та клімату вимогам овочів, молока та інших видів малотранспортабельної продукції.

Близькість великого міста впливає на характер використання та структуру земельних ресурсів приміських районів. Великі площі відводяться для несільськогосподарських потреб: промислові, енергетичні споруди, транспортне, дачне будівництво. Так, наприклад, така тенденція спостерігається в Біляївському, Овідіопільському та Комінтернівському районах Одеської області. Розвиток цих приміських районів знаходиться під впливом великого центра — Одеси та розташованих біля нього курортів. Як наслідок рівень сільськогосподарського освоєння земельної території найнижчий в області — 68,1 %, а рівень оранки один із найвищих — 87,2 % [6].

Слід мати на увазі, що з часом все виразніше проявляється тенденція до "розмивання" подібних зон, переміщення традиційно "приміських" видів сільськогосподарського виробництва у віддалені місцевості, але з більш сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами.

Крім того, прогресуюча концентрація міського населення обумовлює передусім зростаюче обезлюднення приміської зони, різке посилення в ній маятникової міграції та суттєве загострення проблеми трудових ресурсів.

Головні товаровиробники сільськогосподарської продукції в своїй більшості не підготовлені до вимог сучасного ринку. Майже не враховуються вимоги щодо якості, екологічної чистоти продукції. Продукти переробки сільськогосподарської продукції з приміських зон не мають суттєвої різноманітності і майже не враховують потреб споживачів міста та приміської

зони. Звідси й стійкі тенденції погіршення фінансового стану приміських підприємств і господарств та їх подальших перспектив.

Внаслідок різкого зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в приміських зонах не спостерігається значного посилення конкуренції між підприємствами і господарствами різних форм власності.

Наявність контрагентів є важливою умовою існування ринку. В сучасних умовах ринкові економічні відносини не повинні породжувати неконкурентоспроможних власників. Потрібні власники, які будуть ефективно використовувати створене колективом майно, особливо цілісні майнові комплекси, габаритну техніку, дотримуватися оптимальних сівозмін, впроваджувати сучасні наукові технології, залучати інвестиції, формувати реальні засади ринку землі.

З розвитком засобів транспорту, удосконаленням техніки і технології переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, розміщення галузей сільського господарства все в більшій мірі тяжіє до географії біокліматичних умов та все в меншій — до мережі міських поселень, що склалася. Це дозволяє суттєво збільшити рівень використання біокліматичного потенціалу кожної окремої місцевості завдяки застосуванню найбільш пристосованих до умов конкретної території видів та порід тварин, видів та сортів сільськогосподарських культур.

Зважаючи на те, що економічний процес відтворення переплітається з природним, напрямки розміщення культур та тваринницьких галузей в приміській сільськогосподарській зоні необхідно визначати передусім сукупністю економічних умов при ретельному врахуванні особливостей природного середовища.

Економічні фактори розміщення сільського господарства за багатьма параметрами відрізняються від природних та біологічних. Це обумовлено цінами на сільськогосподарську продукцію і засоби виробництва, які тісно зв'язані з ринками збуту, споживчими центрами і транспортом. Рівень заробітної плати, резерви робочої сили та кваліфікація робітників зв'язані зі щільністю населення та з розміщенням промисловості. Відсоткові ставки і доступність кредиту знаходяться в залежності від стійкості господарства та надійності виробництва, а також від характеру кредитних ліній.

Економічні умови окремого господарства, трудові ресурси, індивідуальні можливості хазяїна, бажання та здатність підприємця дістати капітали можуть в приміській зоні відігравати більш важливу роль, ніж ринкові умови та ціни.

При розміщенні приміського сільськогосподарського виробництва особливе значення мають фактори, в тій чи іншій мірі пов'язані з відстанню від міста, куди підприємства відправляють готову продукцію і звідки отримують засоби виробництва.

Для динамічного розвитку приміської зони необхідні реальні розміри завою та вивозу продуктів за обсягами їх споживання та виробництва. В межах приміської зони доцільно виробляти лише ті види сільськогосподарської продукції, які є малотранспортабельними, тобто доставка яких в місто на значну відстань невігідна з причини високої вартості перевезення або через великі втрати під час тривалого транспортування. Це зокрема призвело до витиснення з приміських господарств та переміщення у віддаленіші райони виробництва не тільки товарного зерна, а й технічних культур.

На практиці центри виробництва та споживання не співпадають. Тому необхідно прагнути максимально скоротити відстань між центрами виробництва та споживання. Крім того, величина зони завою малотранспортабельної продукції залежить від можливостей заготівлі певного виду продукції в різних районах, які змінюються в різні роки в залежності від конкретних результатів виробничої діяльності. Чим менше щільність виробництва певного виду транспортабельної продукції, тим більше відповідна зона збору даної продукції, тобто район, який повинен обслуговувати заводи, магазини, ринки міста та передмістя, щоб отримати необхідну кількість продукції для задоволення потреб міста.

Сучасний етап розвитку економіки потребує різкого поживлення сфери виробництва продукції, що швидко псується. Встановлена тенденція та проблеми, що перешкоджають ефективному розвитку приміських зон, свідчать про нагальну потребу докорінної зміни принципів, яким підпорядковується раціональне розміщення та подальший розвиток сільського господарства. При цьому принципами розміщення продуктивних сил галузей сільськогосподарського виробництва приміської зони виступають: всебічне наближення виробництва малотранспортабельних продуктів до місць їх споживання та переробки; встановлення оптимальних пропорцій розвитку галузей АПК для рівномірного розміщення промислового та сільськогосподарського виробництва на території приміської зони; комплексний розвиток та спеціалізація господарств приміських районів в напрямку подальшого вирівнювання рівнів їх економічного розвитку; укріплення економічної незалежності приміських господарств.

Вирішенню проблем, що виникають, підвищенню економічної ефективності господарювання сприяє розробка обґрунтованої стратегії розвитку підприємства. Сільськогосподарські

підприємства все більше і більше стали залежати від того, наскільки повно та своєчасно буде задоволена їх потреба в засобах виробництва; яку цінову політику проводять постачальники засобів виробництва, фінансові організації (кредитори), від кредитів яких особливо залежать сільськогосподарські підприємства; конкурентів, які теж проводять на ринку свою політику; державних органів, які прямо чи опосередковано впливають на діяльність підприємств. Введення нових законів, зміна ставок податків можуть кардинально змінити положення та стратегію підприємства. В цих умовах обґрунтована стратегія підприємства дозволяє: визначити напрямок поведінки підприємства на ринку з врахуванням умов зовнішнього середовища, його зміни; оцінити конкурентоспроможність та стратегічні конкурентні переваги підприємства; сформулювати глобальну ціль його діяльності; визначити ресурси, які необхідно залучити для досягнення поставлених цілей, та забезпечити їх найбільш ефективно використання.

Провідна роль в інтенсифікації приміського виробництва в умовах ринкової економіки належить інвестиціям. Інвестиційна діяльність на селі майже припинилася. Гостро стоїть проблема забезпечення господарств матеріально-технічними ресурсами. Протягом 1990—1998 рр. капітальні вкладення в АПК з усіх джерел фінансування скоротилися в 9 разів, у переробній галузі — майже у 7, а в сільське господарство — майже в 20 разів [3]. Без ефективного використання інвестицій неможливе оновлення, подальше нарощування та удосконалення виробничо-економічного потенціалу як важливої умови безперервного збільшення виробництва продукції.

Успіху на ринку можна буде досягти не тільки коли приміські господарства будуть будувати свою виробничу політику на базі своїх виробничих можливостей, а й на базі потреб потенційних покупців товарів. Але слід застерегти господарства від спроб заміни потреб попитом, бо попит є не що інше, як платоспроможна потреба. Внаслідок цього він завжди піддається значним коливанням, тоді як потреби стабільніші, ніж попит, і можуть бути прогнозовані з більшою точністю. У зв'язку з цим необхідно оптимізувати пропорції в частині виробництва та споживання сільськогосподарської малотранспортабельної продукції.

Сільськогосподарські підприємства приміської зони повинні використовувати механізм конкурентності в процесі регулювання ринкових відносин [7]. Цей механізм повинен бути таким, щоб виробництво малотранспортабельної продукції було зосереджено у того виробника, який на її виробництво витрачає мінімум витрат, а використовувати цю продукцію повинен той, хто забезпечує їй найбільш ефективно застосування.

В цих умовах виникає необхідність створення в приміських господарствах нового підходу до їх господарської діяльності.

Ефективність приміського сільського господарства повинна бути обумовлена передусім дійовою мотиваційною системою, заснованою головним чином на економічній зацікавленості в постійному удосконаленні виробництва з урахуванням вимог споживача до якості, асортименту та обсягу продукції, що виробляється.

Високоєфективне виробництво є неодмінною умовою функціонування будь-якого товарного підприємства в умовах розвитку ринкових відносин. Останнє зумовлює докорінні зміни орієнтирів і цілей приміських товаровиробників, пов'язаних з найбільш повним врахуванням вимог ринку.

Література

1. Минеев В.А. Экономические основы пригородной зоны. — М.: Экон. лит., 1962. — 334 с.
2. Коровкин И.П. Специализация сельского хозяйства пригородных зон. — М.: Экономика, 1968. — 235 с.
3. Саблук П. Аграрна складова в економічних реформах України // Вісн. НАН України. — 2001. — № 2. — С. 43—59.
4. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України. — К.: Ін-т економіки НАНУ, 2000. — 60 с.
5. Онищенко О.М. Аграрні трансформації в Україні: оцінки, проблеми, прогнози // Економіка і прогнозування. — 2001. — № 3. — С. 7—24.
6. Агропромышленный комплекс Одесской области: проблемы и перспективы развития (концепция и основные направления социально-экономического развития на 1991—1995 годы и на период до 2005 года). — Одесса: Кооперат. ин-т "Комплекс", 1990. — 359 с.
7. Орлик О.В. Формування приміського сільськогосподарського виробництва ринкового типу // Аграр. вісн. Причорномор'я: Зб. наук. пр. /ОДСГІ. — Одеса, 1999. — Вип. 3(6). — С. 172—175.